

Beata Oelszlaeger-Kosturek

PRZEDMIOT ORAZ CEL PYTAŃ I STWIERDZEŃ UCZNIÓW W EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ W OPINIACH NAUCZYCIELI I UCZNIÓW

WPROWADZENIE

Pytania jako swego rodzaju element rozwoju myślenia u człowieka to bardzo interesujący obszar badań.

Człowiek pyta od zarania dziejów. Formułuje we wszystkich języka świata zdania pytające między innymi po to, aby lepiej poznać tenże świat, drugiego człowieka, samego siebie. Za ich pomocą ustanawia swego rodzaju relację nadrzędności w stosunku do rozmówcy – poprzez zadanie pytania wymusza na nim udzielenie odpowiedzi.

Pytania zmieniają się pod względem złożoności, treści, celowości itp. wraz z rozwojem człowieka. Stanowią cechę, dzięki której można określić jego poziom intelektualny na danym etapie rozwoju, a także wskaźnik jego aktywności intelektualnej. Najczęściej pod pojęciem „pytanie” rozumie się „zdanie wypowiedziane w zamiarze dowiedzenia się czegoś, uzyskania zezwolenia na coś itp.”¹ Pytanie jako rodzaj zdania oraz czynności intelektualnej zostało szeroko opisane w literaturze przedmiotu. Stanowi ono obiekt zainteresowań między innymi filozofów, logików, lingwistów, pedagogów, psychologów.

Stwierdzenia są tymi rodzajami wypowiedzi, aktów mowy, za pomocą których podmiot oznajmia i orzeka o jakimś stanie rzeczy, komentuje, wydaje opinię, prezentuje sądy, wyraża intencje i emocje². Różnią się one od pytań zasadniczo jedną cechą, a mianowicie stopniem pewności. Mówiąc po prostu

---

¹ *Słownik języka polskiego*, t. 2, red. H. Szkiłdź, H. Bik, S. Pakosz, C. Szkiłdź, Warszawa 1984, s. 1087.

² A. Dąbrowka, E. Geller, R. Turczyn, *Słownik synonimów*, Warszawa 1997, s. 82.

„wiem” lub „nie wiem, nie rozumiem”, „ale to ładne”, „nie lubię tego”, „chciałbym to zrobić”³, „uważam, że”, „sądzę, że”, uczeń wyraża swoje sądy, opinie, intencje, życzenia, emocjonalny stosunek wobec danych obiektów, osób i czynności. Wyraża także swój punkt widzenia⁴. Można zatem stwierdzić, że dociera do przedmiotu poznania, dokonuje „aktu świadomościowego uchwycenia go [...], swoistego remanentu wiedzy zaczerpniętej z danych doświadczenia”⁵.

Z punktu widzenia nauczyciela refleksyjnie podchodzącego do swojej pracy interesujące mogą być te wszystkie informacje, które docierają do niego na przykład za pośrednictwem spontanicznie zgłaszanych pytań i wygłaszanych stwierdzeń przez uczniów. Wprawdzie część z nich może być bezużyteczna⁶ dla procesu edukacyjnego, jednak wiele z nich można wykorzystać w celu poznania dziecka bądź kształtowania tego procesu.

PRZEDMIOT PYTAŃ I STWIERDZEŃ UCZNIÓW

W latach 2010–2012 przeprowadziłam sondaż diagnostyczny (za pomocą ankiety) wśród 532 nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Celem badań było między innymi uzyskanie opinii nauczycieli odnośnie do swobodnych pytań i stwierdzeń uczniów w klasach trzecich, w tym ich przedmiotu, a główny problem badawczy ujęłam w postaci kilku szczegółowych problemów badawczych:

1. Jaka jest istota pytań i stwierdzeń uczniów klas trzecich wygłaszanych w czasie zajęć edukacyjnych?
2. Co stanowi przedmiot pytań i stwierdzeń uczniów klas trzecich wygłaszanych w czasie zajęć edukacyjnych?

³ Zob. B. Oelszlaeger, *Zmiana stopnia pewności podmiotu względem posiadanych i odbieranych w toku kształcenia informacji (wybrane aspekty analizy samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów klas młodszych)*, [w:] *Modalne aspekty treści kształcenia*, red. W. Kojs, Chowania 2009, s. 233.

⁴ M. Danielewiczowa, *Krzyżowanie się punktów widzenia jako kategoria organizująca znaczenie leksykalne (na przykładzie czasowników epistemicznych)*, [w:] *Punkt widzenia w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz, Lublin 2004, s. 185–196; R. Grzegorzycykowa, *Punkt widzenia nadawcy w znaczeniach leksenów*, [w:] *Punkt widzenia...*, s. 161–176; Z. Muszyński, *Punkt widzenia a relatywizm*, [w:] *Punkt widzenia...*, s. 33–46; E. Tabakowska, *O językowych wyznacznikach punktu widzenia*, [w:] *Punkt widzenia...*, s. 47–64.

⁵ R. Ingarden, *O języku i jego roli w nauce*, [w:] R. Ingarden, *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*, Warszawa 1972, s. 117.

⁶ Zob. W. Kojs, *Działanie jako kategoria dydaktyczna*, Katowice 1994, s. 85; B. Oelszlaeger, *Samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów w toku edukacji*, [w:] *Edukacja jutra. XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, red. F. Bereźnicki, K. Denek, Szczecin 2005.

3. Co stanowi cel pytań i stwierdzeń uczniów klas trzecich wygłaszanych w czasie zajęć edukacyjnych?
4. Z czego wynika wygłaszanie przez uczniów klas trzecich pytań i stwierdzeń w czasie zajęć edukacyjnych?

Wykorzystałam kwestionariusz ankiety wśród nauczycieli zatrudnionych w większości (95,11%) w szkołach województwa śląskiego (por. tabela 1). Pytania skierowałam również do 504 uczniów klas trzecich (losowo) ze szkół z województwa śląskiego oraz małopolskiego i ujęłam je w stosownym kwestionariuszu ankiety.

Tabela 1. Liczba badanych nauczycieli ze szkół danych województw

Liczba badanych nauczycieli ze szkół danych województw								Razem	
dolnośląskiego		małopolskiego		opolskiego		śląskiego			
L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1	0,19	24	4,51	1	0,19	506	95,11	532	100,00

Źródło: badania własne.

Największą grupę badanych nauczycieli stanowiły kobiety (522 = 98,12%) (por. tabela 2).

Tabela 2. Płeć badanych nauczycieli

Płeć badanych nauczycieli				Razem	
kobieta		mężczyzna			
L	%	L	%	L	%
522	98,12	10	1,88	532	100,00

Źródło: badania własne.

Badani nauczyciele w większości (97,74%) posiadali wykształcenie wyższe magisterskie (por. tabela 3).

Tabela 3. Wykształcenie badanych nauczycieli

Wykształcenie badanych nauczycieli				Razem	
wyższe zawodowe		wyższe magisterskie			
L	%	L	%	L	%
12	2,26	520	97,74	532	100,00

Źródło: badania własne.

Stosunkowo równolicznymi grupami były grupy nauczycieli o stażu pracy 16–20 lat i 21–25 lat oraz 1–5 lat i 6–10 lat (por. tabela 4).

Tabela 4. Staż pracy badanych nauczycieli

Staż pracy badanych nauczycieli (w latach)													Razem		
pierwszy rok		1–5		6–10		11–15		16–20		21–25		powyżej 25			
L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
8	1,50	92	17,29	94	17,67	67	12,59	109	20,49	105	19,74	57	10,71	532	100,00

Źródło: badania własne.

Najliczniejszą grupę badanych osób stanowili nauczyciele ze stażem pracy w przedziale 16–20 lat i 21–25 lat (109 = 20,49% oraz 105 = 19,74%). Liczną grupą byli też nauczyciele ze stażem pracy w przedziale 1–5 lat (92 = 17,29%) oraz w przedziale 6–10 lat (94 = 17,67%). Co ciekawe, w badaniach wzięło udział sporo nauczycieli ze stażem pracy z małymi dziećmi powyżej 25 lat (57 = 10,71%).

Uczniowie klas trzecich potrafili wskazać te zajęcia edukacyjne, podczas których zgłaszają swoje pytania i stwierdzenia. Tych obszarów edukacyjnych, ich tematyki, dotyczą też ich zdaniem swobodne wypowiedzi. Jak wynika z tabeli 5, zdecydowana większość tych wypowiedzi (64,29% pytań i 68,06% stwierdzeń) odnosi się do jednego konkretnego obszaru edukacyjnego (rodzaju edukacji).

Tabela 5. Wypowiedzenia uczniów klas trzecich a rodzaj edukacji (zdaniem trzecioklasistów)

Liczba wskazanych rodzajów edukacji	Liczba i rodzaj wypowiedzi			
	pytania		stwierdzenia	
	L	%	L	%
1	324	64,29	343	68,06
2	83	16,47	59	11,71
3	26	5,16	30	5,95
4	15	2,98	14	2,78
5	2	0,40	5	0,99
6	1	0,20	3	0,60
7	27	5,36	16	3,17
brak wyboru	0	0,00	1	0,20
wątpliwość wyboru	1	0,20	1	0,20
brak odpowiedzi	25	4,96	32	6,35
Razem	504	100,00	504	100,00

Źródło: badania własne.

Interesujący jest zatem wgląd w zestaw rodzajów edukacji pozwalający sprawdzić, który z nich, wybrany jako jedyny, został wskazany przez trzecioklasistów.

Tabela 6. Pytania i stwierdzenia uczniów klas trzecich a rodzaj edukacji (zdaniem trzecioklasistów) – pierwszy wybór

Rodzaje edukacji wskazane przez uczniów na pierwszym miejscu	Liczba i rodzaj wypowiedzi			
	pytania		stwierdzenia	
	L	%	L	%
polonistyczna (1)	110	33,95	112	32,65
matematyczna (2)	100	30,86	99	28,86
środowiskowa (3) ⁷	38	11,73	45	13,12
muzyczna (4)	6	1,85	16	4,66
plastyczna (5)	37	11,42	34	9,91
techniczna (6)	15	4,63	9	2,62
wychowanie fizyczne (7)	11	3,40	15	4,37
język angielski (8)	1	0,31	2	0,58
religia (9)	–	–	1	0,29
informatyka (10)	6	1,85	10	2,92
Razem	324	100,00	343	100,00

Źródło: badania własne.

Zdaniem badanych trzecioklasistów zgłaszają oni najwięcej pytań i stwierdzeń w czasie edukacji polonistycznej (33,95% i 32,65%) i matematycznej (30,86% i 28,86%). Na trzecim miejscu jest liczba pytań i stwierdzeń uczniów wypowiedzianych podczas edukacji środowiskowej – przyrodniczej i społecznej (11,73% i 13,12%), a dalej – plastycznej (11,42% i 9,91%).

Obiekty, o które pytają lub na których temat stwierdzają coś uczniowie, najczęściej są związane ze specyfiką realizowanego obszaru edukacji. Tabela 7 ukazuje opinie uczniów klas trzecich odnośnie do przedmiotu pytań najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych.

⁷ Pod nazwą „edukacja środowiskowa” nauczyciele wskazywali treści przyrodnicze i społeczne.

Tabela 7. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)

Kolejny wybór	Przedmiot pytań uczniów (elementy działania edukacyjnego)											
	treści		cel		środki		metody		warunki		rezultat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1.	205	40,67	112	22,22	64	12,70	60	11,90	35	6,94	46	9,13
2.	63	12,5	105	20,83	84	16,67	84	16,67	61	12,10	32	6,35
3.	47	9,33	65	12,90	93	18,45	90	17,86	77	15,28	44	8,73
4.	43	8,53	51	10,12	69	13,69	104	20,63	93	18,45	51	10,12
5.	43	8,53	63	12,50	66	13,10	54	10,71	105	20,83	70	13,89
6.	39	7,74	37	7,34	58	11,51	39	7,74	50	9,92	171	33,93
brak wyborów	64	12,70	71	14,09	70	13,89	73	14,36	83	16,47	90	17,86

504 wybory uczniów = 100%

Źródło: badania własne.

Kolejna tabela przedstawia opinie uczniów klas trzecich odnośnie do przedmiotu stwierdzeń wygłaszanych w toku zajęć edukacyjnych (tabela 8).

Tabela 8. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem trzecioklasistów)

Kolejny wybór	Przedmiot pytań uczniów (elementy działania edukacyjnego)											
	treści		cel		środki		metody		warunki		rezultat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1.	205	40,67	97	19,25	71	14,09	43	8,53	40	7,94	47	9,33
2.	66	13,10	102	20,24	77	15,28	80	15,87	59	11,71	36	7,14
3.	55	10,91	78	15,48	88	17,46	88	17,46	69	13,70	38	7,54
4.	31	6,15	56	11,11	77	15,28	102	20,24	86	17,06	56	11,11
5.	32	6,35	57	11,31	58	11,51	64	12,70	118	23,41	69	13,70
6.	39	7,74	32	6,35	61	12,10	46	9,13	48	9,52	167	33,13
brak wyborów	76	15,08	82	16,27	72	14,29	81	16,07	84	16,67	91	18,06

504 wybory uczniów = 100%

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych zebranych w tabelach 7 i 8, przedmiotem pytań i stwierdzeń uczniów może być następujący element działania (i/lub procesu) edukacyjnego: przedmiot (treść); cel, środki (narzędzie, materiał), metoda, warunki (czas, przestrzeń), rezultat. Zdaniem badanych trzecioklasistów najwięcej ich pytań i stwierdzeń dotyczy w pierwszej kolejności treści (po 40,67%), w drugiej – celu działania (22,22% i 19,25%), w trzeciej – środków pracy (12,70% i 14,09%). Najrzadziej, ich zdaniem, formułują pytania i stwierdzenia na temat warunków działań. Odpowiedziało tak 6,94% (pytania) i 7,94% (stwierdzenia) uczniów.

W większości wyniki te są zbliżone z tymi, jakie uzyskałam w ankiecie skierowanej do nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej.

Tabela 9. Przedmiot pytań uczniów najczęściej zadawanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

Kolejny wybór	Przedmiot pytań uczniów (elementy działania edukacyjnego)											
	treści		cel		środki		metody		warunki		rezultat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1.	315	59,21	56	10,53	70	13,16	73	13,72	10	1,88	35	6,58
2.	67	12,59	104	19,55	134	25,19	109	20,49	33	6,20	34	6,39
3.	53	9,96	72	13,53	134	25,19	107	20,11	46	8,65	60	11,28
4.	29	5,45	80	15,04	81	15,23	112	21,05	85	15,98	73	13,72
5.	23	4,32	78	14,66	42	7,89	55	10,34	142	26,69	97	18,23
6.	27	5,08	66	12,41	24	4,51	28	5,26	136	25,56	163	30,64
brak wyborów	18	3,38	76	14,29	47	8,83	48	9,02	80	15,04	70	13,16

532 wybory nauczycieli = 100%

Źródło: badania własne.

Tabela 10. Przedmiot stwierdzeń uczniów najczęściej formułowanych w toku zajęć edukacyjnych (zdaniem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej)

Kolejny wybór	Przedmiot pytań uczniów (elementy działania edukacyjnego)											
	treści		cel		środki		metody		warunki		rezultat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1.	305	57,33	61	11,47	61	11,47	71	13,35	14	2,63	29	5,45
2.	69	12,97	97	18,23	144	27,07	108	20,30	32	6,02	32	6,02

Kolejny wybór	Przedmiot pytań uczniów (elementy działania edukacyjnego)											
	treści		cel		środki		metody		warunki		rezultat	
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
3.	54	10,15	81	15,23	108	20,30	134	25,19	68	12,78	29	5,45
4.	28	5,26	75	14,09	80	15,04	101	18,98	121	22,74	46	8,65
5.	23	4,32	96	18,05	64	12,03	50	9,40	153	28,75	57	10,71
6.	26	4,89	46	8,65	26	4,89	15	2,81	71	13,35	256	48,12
brak wyborów	27	5,08	77	14,47	49	9,21	53	9,96	73	13,72	83	15,60

532 wybory nauczycieli = 100%

Źródło: badania własne.

Analizując dane uzyskane odnośnie do liczby pierwszych wyborów nauczycieli co do przedmiotu pytań i stwierdzeń uczniów, można zauważyć, że w przypadku obu tych wypowiedzeń najczęstszym obszarem są treści kształcenia. Tak stwierdza 59,21% nauczycieli w wypadku przedmiotu pytań i 57,33% w wypadku stwierdzeń. W obu tych kategoriach odnotowałam wysoki odsetek nauczycieli uznających, że najwięcej pytań i stwierdzeń uczniów dotyczy treści działań edukacyjnych. Jest on cztery razy wyższy od odsetka nauczycieli wskazujących inne obiekty – elementy działań. 13,16% nauczycieli zauważa, iż pytania uczniów odnoszą się do środków (materiałów, narzędzi) realizacji zadań edukacyjnych. 13,35% ankietowanych nauczycieli zauważa, że przedmiotem stwierdzeń są metody pracy. Podobny odsetek badanych wskazuje na kolejny przedmiot pytań – metody (13,72%) i przedmiot stwierdzeń – cel (11,47%). Najrzadziej, zdaniem badanych nauczycieli, uczniowie formułują pytania i stwierdzenia odnośnie do warunków działań edukacyjnych. Odpowiedziało tak 1,88% (pytania) i 2,63% (stwierdzenia) badanych.

CEL PYTAŃ I STWIERDZEŃ UCZNIÓW

Interesujące jest także poznanie celów pytań zgłaszanych przez uczniów klas trzecich w czasie zajęć edukacyjnych.

Uczniowie (53,15%) i nauczyciele (30,06%) zgodnie przyznali, że celem tym jest przede wszystkim chęć uzyskania przez uczniów wiedzy na jakiś temat. Dalsze odpowiedzi dotyczące celów uczniowskich pytań są rozbieżne pod względem ich liczby.

Tabela 11. Cele pytań zadawanych przez uczniów (zdaniem badanych uczniów klas trzecich i nauczycieli)

Lp.	Kategoria podawanego celu uczniowskich pytań	Liczba odpowiedzi uczniów		Liczba odpowiedzi nauczycieli	
		L	%	L	%
1.	chęć dowiedzenia się czegoś	390	53,15	481	30,06
2.	uzyskanie nagrody (np. oceny)	94	12,81	165	10,61
3.	uzyskanie pochwały	78	10,63	193	12,06
4.	pokazanie się na forum klasy	43	5,86	244	15,25
5.	zainteresowanie nauczyciela własną osobą	41	5,59	258	16,13
6.	zainteresowanie nauczyciela własnymi zainteresowaniami	79	10,76	236	14,75
7.	inne	9	1,23	23	1,44
Razem		734	100,00	1600	100,00

Źródło: badania własne.

Na drugim miejscu uczniowie jako cel zadawanych pytań podali uzyskanie nagrody (12,81%), a nauczyciele – zainteresowanie nauczyciela własną osobą (16,13%). Kilkoro uczniów (1,23%) wymieniło jeszcze inne cele zgłaszanych przez siebie pytań, np.: „żeby czegoś się nauczyć”, „gdy nie rozumiem, to pytam nauczyciela, o co chodzi”. Odnotowałam także interesujące odpowiedzi nauczycieli, którzy podali kolejne, ich zdaniem, cele uczniowskich pytań, zgłaszanych przez nich spontanicznie w czasie zajęć edukacyjnych, a wśród nich znajdowały się następujące: „bycie aktywnym na lekcji”, „granie na zwłokę”, „sztuczna zmiana tematu”, „rozwiązanie wątpliwości, które pojawiły się w danej chwili”, „uniknięcie lub odroczenie wykonania zadania”. Niektórzy z nauczycieli wiążą zadawanie pytań przez uczniów z ich niecierpliwością i nadpobudliwością. Pojawiły się też nieco ironiczne wypowiedzi pedagogów. Wśród celów zadawanych przez uczniów pytań wskazali oni na „chęć zajęcia czasu”, „przegadanie lekcji”, „grę na nerwach”.

Oдноśnie do celów zgłaszanych przez uczniów stwierdzeń uzyskano podobną zgodność obu badanych grup (por. tabela 13).

Tabela 12. Cele stwierdzeń wypowiedzianych przez uczniów (zdaniem badanych uczniów klas trzecich i nauczycieli)

Lp.	Kategoria podawanego celu uczniowskich stwierdzeń	Liczba odpowiedzi uczniów		Liczba odpowiedzi nauczycieli	
		L	%	L	%
1.	pochwalenie się własną wiedzą	176	24,14	423	23,53
2.	uzyskanie nagrody (np. oceny)	115	15,77	221	12,29
3.	uzyskanie pochwały	110	15,09	220	12,24
4.	pokazanie się na forum klasy	46	6,31	259	14,40
5.	zainteresowanie nauczyciela własną osobą	48	6,58	240	13,35
6.	zainteresowanie nauczyciela własnymi zainteresowaniami	87	11,93	215	11,96
7.	spowodowanie wesołej atmosfery w klasie	130	17,83	205	11,40
8.	inne	17	2,33	15	0,83
Razem		729	100,00	1798	100,00

Źródło: badania własne.

Zarówno największy odsetek uczniów (24,14%), jak i nauczycieli (23,53%) uznał, że celem stwierdzeń wypowiedzianych przez uczniów jest pochwalenie się własną wiedzą na jakiś temat. W następnej kolejności najbardziej liczna grupa uczniów (17,83%) zadeklarowała, że celem tych wypowiedzi jest chęć wzbudzenia wesołości w klasie, zaś nauczycieli (14,40%) – pokazanie się na forum klasy. Interesującą zbieżność w wynikach widać odnośnie do stwierdzenia: „zainteresowanie nauczyciela własnymi zainteresowaniami”. Na tę odpowiedź wskazało 11,93% uczniów oraz 11,96% nauczycieli. Niektórzy uczniowie (2,33%) podali jeszcze inne cele wygłaszanych przez nich stwierdzeń. Odpowiadali np.: „żeby podzielić się moją wiedzą z innymi”, „lubię dzielić się swoimi opiniami”, „żeby ktoś o czymś poinformować”, „żeby wyrazić swoje zainteresowanie zajęciami edukacyjnymi”. Podobnie niewielka grupa badanych nauczycieli (0,83%) wskazała na inne niż wymienione cele uczniowskich stwierdzeń, a wśród nich były: „zademonstrowanie (ujawnienie) własnych zainteresowań”, „podwyższenie swojego statusu wśród kolegów”, „ujawnienie własnego zdania, stanowiska”, „ujawnienie rozwiązania przez siebie problemu”, „wyrażenie zainteresowania przebiegiem lekcji”, „pobudzenie

relacji koleżeńskich”, „wypowiedzenie własnych skojarzeń z tematem lekcji”, „zmiana tematu lekcji”. Jeden z badanych nauczycieli zwrócił uwagę, że uczniowie spontanicznie wypowiadają swoje zdanie w związku z chęcią rozładowania napięcia („są nadpobudliwi”).

KONKLUZJA

Swobodne pytania i stwierdzenia dzieci mają dla nauczyciela niezastąpioną wartość diagnostyczną. Poprzez przedmiot tych wypowiedzi i odniesienie do celu działania ujawniają się ich możliwości i potrzeby rozwojowe⁸, zatem w sposób naturalny elementy te mogą być wykorzystywane do modyfikacji lub kreowania procesu edukacyjnego.

Problematyka procesu edukacyjnego rozumianego jako proces komunikacyjny, w którym to uczniowie są nadawcami (inicjatorami) aktów komunikacyjnych, wymaga dalszego pogłębienia i uszczegółowienia. Odrębnych opracowań potrzebują także kolejne problemy badawcze, na przykład: Jak nauczyciele i uczniowie postrzegają rolę pytań i stwierdzeń uczniów w procesie edukacyjnym? Czy i jak dalece nauczyciele wykorzystują pytania i stwierdzenia uczniów w procesie edukacyjnym?

BIBLIOGRAFIA

- Adamek I., *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1997.
- Ajdukiewicz K., *Logika pragmatyczna*, Warszawa 1974.
- Andrukowicz A., *Edukacja integralna*, Kraków 2001.
- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, przeł. W. Betkiewicz i in., red. nauk. A. Kłosowska-Dudzińska, Warszawa 2004.
- Balachowicz J., *Style działań edukacyjnych nauczycieli klas początkowych. Między uprzedmiotowieniem a podmiotowością*, Warszawa 2009.
- Barnes D., *Nauczyciel i uczniowie. Od porozumiewania się do kształcenia*, przeł. J. Radzicki, Warszawa 1988.
- Białecka-Pikul M., *Co dzieci wiedzą o umyśle i myśleniu. Badania i opis dziecięcej reprezentacji stanów mentalnych*, Kraków 2002.
- Biłos E., *Wypowiedzenia pytajne w nauczaniu języka polskiego*, Częstochowa 1992.

⁸ Zob. B. Grzeszkiewicz, *Wstęp*, [w:] *Współczesność i przyszłość edukacji elementarnej*, red. B. Grzeszkiewicz, Szczecin 2006, s. 6.

- Bochno E., *Rozmowy ucznia z nauczycielem. Jakich doświadczeń nabywają uczniowie w czasie rozmów z nauczycielami? Jaka jest uczniowska perspektywa ujmowania rozmów z nauczycielami?*, „Życie Szkoły” 2005, nr 6.
- Bochno E., *Wychowawczy kontekst rozmów między nauczycielką i uczniem*, „Edukacja” 2003, nr 4.
- Bokus B., Shugar G.W., *Psychologia języka dziecka – stare pytania, nowe dane, nowe hipotezy*, [w:] *Psychologia języka dziecka*, przeł. E. Haman i in., red. B. Bokus, G.W. Shugar, Gdańsk 2007.
- Czarnawska M.M., *Przyjazne porozumiewanie się. Wzajemny szacunek, wzajemna akceptacja, radość z kontaktu*, Gdańsk 2004.
- Danielewiczowa M., *Krzyżowanie się punktów widzenia jako kategoria organizująca znaczenie leksykalne (na przykładzie czasowników epistemicznych)*, [w:] *Punkt widzenia w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz, Lublin 2004.
- Dąbrówka A., Geller E., Turczyn R., *Słownik synonimów*, Warszawa 1997.
- Filipiak E., *Aktywność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Bydgoszcz 1996.
- Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, przeł. E. Hornowska, red. J. Brzeziński, Poznań 2001.
- Gabzdyl J., *Szkice do prakseodydaktycznej teorii celów, poleceń i pytań w kształceniu wczesnoszkolnym*, Racibórz 2012.
- Grzegorzyczkova R., *Punkt widzenia nadawcy w znaczeniach leksemów*, [w:] *Punkt widzenia w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz, Lublin 2004.
- Grzeszkiewicz B., *Wstęp*, [w:] *Współczesność i przyszłość edukacji elementarnej*, red. B. Grzeszkiewicz, Szczecin 2006.
- Ingarden R., *O języku i jego roli w nauce*, [w:] R. Ingarden, *Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki*, Warszawa 1972.
- Kasáčová B., Cabanová M., *Pedagogická diagnostika: Teória a metódy diagnostikovania v elementárnej edukácii (Vysokoškolská učebnica)*, Banská Bystrica 2011.
- Klus-Stańska D., *W stronę dydaktyki interakcyjnej*, [w:] *Nauczyciel i uczeń w przestrzeniach szkoły. Szkice z teorii i praktyki kształcenia*, red. M. Nowicka, Olsztyn 2002.
- Kochanowska E., *Dziecko jako pytający i pytany*, [w:] *Dziecko w świecie szkoły. Szkice o wychowaniu*, red. B. Dymara, Kraków 1998.
- Koć-Seniuch G., *Komunikacyjny charakter procesów edukacyjnych*, [w:] *Nauczyciel i uczniowie w dyskursie edukacyjnym. Wybrane problemy do zajęć konwersatoryjnych z pedagogiki*, red. G. Koć-Seniuch, A. Cichocki, Białystok 2000.
- Kojs W., *Działanie jako kategoria dydaktyczna*, Katowice 1994.
- Kołodziejski M., *Twórczość codzienna w teorii i praktyce edukacyjnej – wybrane refleksje, aspekty i wymiary*, [w:] *Wielorakie wymiary twórczości codziennej w teorii i praktyce edukacyjnej*, red. M. Kołodziejski, Płock 2010.

- Kosová B., *Teoretická reflexia praxe a profesijný rozvoj učiteľa. Križovatky na cestách k učiteľstvu. Recenzovaný zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Štrbské pleso, 19.–20. september 2013*, [w:] *Križovatky na cestách k učiteľstvu medzinárodná vedecká konferencia*, red. J. Ferencová, I. István, B. Kasáčová, M. Bačová, Prešov 2013.
- Kosová B., Kasáčová B., *Základné pojmy a vzťahy v edukácii*, Ústí nad Labem 2009.
- Kozieł R., „Mędrzec na scenie” czy „przewodnik stojący z boku”, [w:] *Sztuka bycia człowiekiem. Wychowanie a poszukiwanie wartości i sensów życia. Artykuły, eseje, wspomnienia, notatki, szkice*, red. B. Dymara, B. Cholewa-Galuszka, E. Kochanowska, Kraków 2011.
- Kuszak K., *Mechanizmy kształtowania się kompetencji komunikacyjnych dziecka*, [w:] *Wymiary społecznego uczestnictwa w życiu. Między dzieciństwem a dorosłością*, red. H. Krauze-Sikorska, Poznań 2011.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2000.
- Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 1999.
- Mieszalski S., *Dylematy myślenia pedagogicznego o stosunkach społecznych w procesie edukacyjnym*, [w:] *Nauczyciel – uczeń, między przemocą a dialogiem: obszary napięć i typy interakcji*, red. M. Dudzikowa, Kraków 1996.
- Muszyński Z., *Punkt widzenia a relatywizm*, [w:] *Punkt widzenia w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz, Lublin 2004.
- Nagajowa M., *O tak zwanej swobodnej wypowiedzi*, [w:] *Tekst – wypowiedź – dyskurs w dydaktyce szkolnej. Materiały z III Konferencji „Z Badań nad Kompetencją i Świadomością Językową Dzieci i Młodzieży”*, red. J. Porayski-Pomsta, J. Podracki, Warszawa 1988 (Studia Pragmalingwistyczne, t. 2).
- Oelszlaeger B., *Charakter zajęć w kształceniu zintegrowanym a samorzutne stwierdzenia uczniów (komunikat z badań)*, [w:] *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej i kulturowej*, red. S. Juszczyk, M. Musioł, A. Watoła, Katowice 2007.
- Oelszlaeger B., *Samorzutne pytania i stwierdzenia uczniów w toku edukacji*, [w:] *Edukacja jutra. XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, red. F. Bereźnicki, K. Denek, Szczecin 2005.
- Oelszlaeger B., *Zmiana stopnia pewności podmiotu względem posiadanych i odbieranych w toku kształcenia informacji (wybrane aspekty analizy samorzutnych pytań i stwierdzeń uczniów klas młodszych)*, [w:] *Modalne aspekty treści kształcenia*, red. W. Kojs, Chowanna 2009.
- Ostrowska U., *Proces dydaktyczny*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. T. Pilch, Warszawa 2005.
- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla sześciolatków szkół podstawowych i gimnazjów (Dz. U. z dnia 15.02.1999 r. Nr 14, poz. 129 z późn. zm., Dz. U. z dnia 6.11.2003 r. Nr 189).

- Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych (Dz. U. z dnia 15.01.2009 r. Nr 4, poz. 17).
- Przybysz-Zaremba M., Jakubowicz P., *Style nauczania oraz sposoby przyswajania wiedzy szkolnej przez uczniów klas początkowych – ustalenia i propozycje*, „Studia Pedagogiczne” 2014, t. 24.
- Putkiewicz E., *Proces komunikowania się na lekcji. Analiza wypowiedzi nauczycieli i uczniów*, Warszawa 1990.
- Retter H., *Komunikacja codzienna w pedagogice*, przeł. M. Wojdak-Piątkowska, wstęp i oprac. B. Śliwerski, Gdańsk 2005.
- Rostańska E., *Rozmowa w szkole. Mówienie i słuchanie w klasach początkowych*, Warszawa–Kraków 1995.
- Shugar G.W., Smoczyńska M., *Nowe kierunki badań nad językiem dziecka*, [w:] *Badania nad rozwojem języka dziecka*, przeł. Z. Babska i in., wybór prac, red. G.W. Shugar, M. Smoczyńska, Warszawa 1980.
- Słownik języka polskiego*, t. 2, red. H. Szkiłłądź, H. Bik, S. Pakosz, C. Szkiłłądź, Warszawa 1984.
- Szmidt K.J., *Jak stymulować zdolności „myślenia pytajnego”*, „Życie Szkoły” 2004, nr 7.
- Szumna D., *Relacje nauczyciel – uczeń w świetle zasad skutecznej komunikacji*, „Społeczeństwo i Rodzina” 2010, nr 22.
- Śliwerski B., *Myśleć jak pedagog*, Gdańsk 2010.
- Šimik O., *Pojetí a význam přírodovědného pokusu na 1.stupni zš v současné přípravě učitelů primární školy na katedře pedagogiky primárního a alternativního vzdělávání pedagogické fakulty v Ostravě*, [w:] *Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna w sytuacji zmiany społecznej, kulturowej i oświatowej. Studia – rozprawy – praktyka*, red. S. Juszczyk, M. Kisiel, A. Budniak, Katowice 2011.
- Tabakowska E., *O językowych wyznacznikach punktu widzenia*, [w:] *Punkt widzenia w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz, Lublin 2004.
- Walijewska U., *Dialog w edukacji wczesnoszkolnej*, „Edukacja i Dialog” 1999, nr 6.
- Wawrzyniak-Beszterda R., *Język w klasie szkolnej. Czego uczą się uczniowie w relacjach komunikacyjnych z nauczycielem?*, „Nowa Szkoła” 2005, nr 10.
- Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995.
- Zalewska-Bujak M., *Wybrane aspekty komunikacji nauczyciel–uczeń w społeczeństwie informacyjnym*, [w:] *Komunikowanie się a jakość życia człowieka. Perspektywa pedagogiczna*, red. A. Musioł, Racibórz 2009.

PRZEDMIOT I CEL PYTAŃ I STWIERDZEŃ UCZNIÓW W EDUKACJI Wczesnoszkolnej W OPINIACH NAUCZYCIELI I UCZNIÓW

Streszczenie: W tekście pt. *Przedmiot i cel pytań i stwierdzeń uczniów w edukacji wczesnoszkolnej w opiniach nauczycieli i uczniów* podjęto wątek pytań i stwierdzeń uczniów zgłaszanych spontanicznie podczas zajęć edukacyjnych. Wskazano na pytania i stwierdzenia jako wypowiedzenia niosące informacje. Zasygnalizowano, że inicjatorami aktów komunikacyjnych znajdujących się u podstaw procesu edukacyjnego mogą być uczniowie, którzy o coś pytając bądź coś stwierdzając, odkrywają przed nauczycielem przedmiot swoich zainteresowań i kierunek działań (cel). Nauczyciel odbierający te informacje może zmodyfikować lub wykreować proces edukacyjny zgodnie z ich możliwościami i potrzebami poznawczymi.

Słowa kluczowe: pytania, stwierdzenia, edukacja wczesnoszkolna

THE SUBJECT MATTER AND PURPOSE OF QUESTIONS AND STATEMENTS OF PUPILS IN EARLY SCHOOL EDUCATION IN THE OPINIONS OF TEACHERS AND PUPILS

Summary: The text *The subject matter and purpose of questions and statements of pupils in early school education in the opinions of teachers and students in years* takes up the issue of questions and statements of pupils appearing spontaneously during class time. It points to questions and statements as carriers of valuable information. It suggests that pupils may be initiators of communication acts that are at the core of the educational process. By asking for or saying something they reveal the subject of their interests and the course of action (purpose) to be taken by the teacher. The teacher receiving this information may modify or create the educational process in accordance with their cognitive needs and abilities.

Keywords: questions, statements, early school education